

József Attila elfelejtett híve

Dokumentumértékű visszaemlékezésének a közlésével köszöntjük ezúton a nyolcvan-éves Becsky Andort, a *Korunk*nak megalapítója óta hűséges munkatársát. Szerkesztőségünk és olvasóink nevében kívánunk régi barátunknak a további munkálkodáshoz erőt, egészséget, sikert, folyóiratunk számára az itt közölthöz hasonló értékű írásokat.

Az 1922-ben Kolozsváron alakult munkás színjátszó csoport örökké vitatkozó tagja volt a nagyon fiatal Kocsis Ilona. 1937-ben találkoztam vele újra, Párizsban. Aztán az idők forгатagában teljesen megfedekeztem volna Kocsis Ilonáról, ha a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött leveleire nem hívja fel a figyelmemet Vezér Erzsébet, akitől jelenlegi franciaországi címét is megkaptam. Elhatároztam, hogy írok neki, annál is inkább, mert alább olvasható levelében, amelyet József Attilához intézett, hivatkozik rám. Meg kell jegyezni, hogy több mint hetven esztendejéből Kocsis Ilona mintegy fél évszázadnyi időt Franciaországban töltött, s bár ezalatt szellemileg sokat fejlődött, helyesírása az általam a húszas évek elején megismert, kevés iskolát járt munkásnő színvonalán maradt.

Első levele így hangzik:

Kedves jó Attila

Nemtudom, hogyan kezdjem mondanivalómat nem szeretem a nagy bevezetésekkel s Becski többmint valószínű beszélt róla most van [pénzem] és sietek el küldeni. Nagyon kérem, hogy ne egye magát miatta tiszta szívből van küldve. (már amennyire lehet pénzt szívből küldeni)

Halom hogy kórházban fekszik remélem nem sujos igyekezek minél előbb felgyógyulni egy kis levegő változásnak meghívnom Párizsban ha teheti kérem jöjjön el, nagy örömet okozna vele. Természetesen itt az én vendégem lenne.

Minél előbbi gyógyulást kívánok.
Szeretettel

Kocsis Ilona

P. S. Köszönöm a verseit amelyek sokszomoru időben erőt adtak.

Hogyan jutott a Párizsban élő Kocsis Ilona 1937-ben József Attila verseihez? Ennek megmagyarázása végett némi kitérőt kell tennem. Történetünk egyik szereplője, unokaöcsém, Mariska Zoltán, aki tizenhat éves korában önkéntese volt a Magyar Tanácsköztársaság hadseregének, amiért az ellenforradalmi bíróság kitiltotta Magyarországról összes iskoláiból. Ekkor szüleim meghívták, jöjjön Kolozsvárra tanulni. Itt is végzett, az Antal Márk alapította Tarbut gimnáziumban. Ő ismerkedett meg előbb Kocsis Ilonával, s hozta el színjátszó csoportunkba. Feltűnt, s megvallom, tetszett nekem a lány éles kritikai szelleme, amellyel munkánkat illette, s arra buzdított, foglalkozzunk többet aktuális politikai kérdésekkel. Nemegyszer segítettek jó érzékre valló művészi tanácsai is. 1923-ban Kocsis Ilonát a sziguranca többbedmagával elfogta, és néhány hónapi börtönbüntetésre ítélték. Mariska Zoltán ekkor már Párizsban tanult: ott szerzett mérnöki oklevelet. Nagyon valószínűnek tartom, hogy kiszabadulása után Kocsis Ilona felvette vele a kapcsolatot, és követte Párizsba. A továbbiakban Mariska Zoltán részt vett a spanyol polgárháborúban, melynek leverése után visszatért Franciaországba. Itt a német megszállás idején

csatlakozott az ellenálláshoz, majd követte de Gaulle tábornokot Afrikába, végül pedig a felszabadító csapatokkal vonult be Franciaországba.

De egyelőre még csak 1937-et írunk. Ekkor kaptam meg unokaöccsém meghívó levelét: látogassam meg őt, illetve az akkor rendezett párizsi világiállítást. Utazásomat azzal tudja megkönnyíteni — jelezte —, hogy nekem csak az oda-vissza utazást kell fedeznem, ottani ellátásomról ő gondoskodik. Kapóra jött a meghívás. Párizsban még nem jártam, s nagyon sokat reméltem az ismerkedéstől. Megérkezésemkor Zoltánhoz szálltam. A Cartier Latinben lakott, a Saint-Rustique utcában. Sivár albérleti szobácskája volt cementpadlóval, vízvezetékcsappal és egyetlen, kopott heverővel. Vendéglátóm nekem ajánlotta fel a heverőt, ő maga a cementen aludt. Nálam jóval fiatalabb volt, vendégszeretete így látta jónak. Párizsi ámulásaim nem tartoznak e megemlékezés tárgyához, de az igen, hogy a lépcsőn lefelé haladva Kocsis Ilonába ütköztem, aki egy emelettel lejjebb lakott. Nagy volt az örööm, és elhatároztam, hogy József Attila *Nagyon fáj* című, 1935-ös kötetének magammal hozott példányát megismertetem vele, színjátszó csoportbeli kapcsolataink emlékére. Ilona nagyon kedvesen üdvözölt, s bár láthatóan elmenőben volt, rögtön betessékelte a szobájába, ahol két meglepetés ért: az első az volt, hogy noha annak idején mozgalmi szokás szerint tegeztük egymást — most magázott; meglepett az is, hogy szobája berendezése szinte elegánsnak volt mondható, mindenképpen kényelmesnek látszott. A falon egy régi görbe kard — vagy handszár? — diszlett. Csodálkozó kérdésemre megmagyarázta, hogy valamelyik ősétől örökölte, s úgy mentette át párizsi otthonába. En a nagy különbséget Mariska Zoltán dermesztő cementpadlója s a Kocsis Ilona egész lakterét betöltő szőnyege között azzal magyaráztam, hogy Ilona szakképzett szűcs volt, akkor éppen feltehetőleg jól fizetett állásban, Zoltán pedig mérnök létere a világiállításon vállalt-kapott alkalmi munkát. Kocsis Ilona nagyon megörült a József Attila-kötetnek. Meglepetten tapasztaltam, hogy magyarul már idegenes színezetű kiejtéssel beszél ugyan, de Attila verseit valósággal falta. Addig nem is hallott felőle, pedig sokat olvasott, de franciák között, kétkezi munkásként s meglehetősen nyelvi-kulturális elszigeteltségben rendszeres kapcsolata anyanyelve legújabb irodalmával nem lehetett. Szemem előtt bontakozott ki a csoda: Ilona, a munkásnő, az autodidakta átszellemülten olvasta s magyarázta azt a József Attilát, akit sok, klasszikus műveltségű értelmiségi barátom alig vagy egyáltalán nem értett s nem méltányolt. Hatott rá az is, amit a költő helyzetéről s betegségéről meséltem. Feleségemmel 1937 nyarán meglátogattuk a Siesta sanatóriumban, és nyomorúságos állapotban, testileg-lelkileg elesetten találtuk. Ilona, természetéhez híven, azonnal cselekedni akart, valamiféle segítségre gondolt, s megkérdezte tőlem, vajon mi lenne, ha ő megtakarított pénzéből elküldene gyorssegélyként 5 angol fontot, és meghívna a nagybeteg költőt párizsi pihenésre, kikapcsolódásra... Így született meg az első levele, amelyet József Attila meghatottan fogadott, s kézhez vette az 5 fontot is — annak idején talán 83 pengőt érhetett —, beváltatta valakivel, mert ekkor már ő maga erre képtelen lett volna. Valószínű, hogy ebből a pénzből küldhetett 1937. október 16-án keltezett leveléhez mellékelten húsz pengőt a nővéreinek, a következő megjegyzéssel: „Kedves nővéreim és drága gyerekek! A múltkor, amikor Jolán hozott fel egy levelet, azt írta Etus, hogy nincs húsz filléreték egy levélbélyegre. Hát most itt küldök 20 pengőt és szeretettel öllelek benneteket. Attila.“

Tudok róla, hogy József Attila válaszolt Kocsis Ilonának, aki a levelezést ezután már csak Szántó Judittal folytathatta. A József Attila-kutatás nagy veszteségére a költő levelei, azokkal együtt, amelyeket Szántó Judit írt, elvesztek, amikor Kocsis Ilonát 1941-ben mint ellenállót letartóztatták a megszálló német hatóságok. De most még csak 1938-ban vagyunk. Szántó Judit hagyatékából ismerjük Kocsis Ilonának a költő élettársához intézett leveleit. Egy mélyen érző ember tette kész gesztusait találjuk bennük. Első levelében, mint látni fogjuk, bemutatkozik Szántó Juditnak, és megmagyarázza, mi indította arra, hogy barátjának tekintse József Attilát, és miért bátorkodott meghívni Párizsba. A keltezés nélküli levél egyébként így hangzik:

Drága jó Judit

Levelét megkaptam, tiszta szívből köszönöm, hogy írt hogy érezte annak [szükségét] hogy írjon. Ugyáltszik a maga levele után, hogy még is van valaki abban a sötét országban aki a szívében hordja Attilát. Bocssáson meg, hogy ha nem a mai kultusz vadak szokásos kifejezéseit (értem alatta udvariaskodásait) [használok], de az Attila halála szívből érintett s ugyan akkor elátkoztam az összes barátait akik nem tudták elég szeretettel körül venni egy lelkében megroppano embert. Az Attilát én nem ismerem személyesen, soha nem láttam soha élő

szóval velle nem beszéltem, de elembe ismerem a verseit, a versein keresztül gondolom hogy ismerem az embert, akit egy egyenes szívű tiszta érzésű embernek tartok, már pedig egy ilyen ember ebben a nagy szemétkében éhen halálra van ítélve — azért volt az, hogy pénzt küldöttem neki, hallottam egy ismerősétől, hogy nagyon rosszul megy a sora s a pénz a legkevesebb amit az ember adni tud. Szerettem volna barátja lenni Attilának és ez tiszta barátságból volt, hogy Párisban hívtam, azt hittem hogy a környék változás segíteni fog állapotán. A halála bizonyítja, hogy későn érkeztem. Enyit tudok Attiláról.

Most pedig, amikkor magamról kell írnom, nehezen megy, nagyon nehéz az embernek saját magáról írni, mert az életem tele van jóval és rosszal örömmel és bánattal mindegyik egy része az életnek. Minden esetre igyekszem egy körülbelüli képet adni magamról. 32 éves vagyok, amióta az eszemet tudom mindég dolgoztam, most is mint szücs gépészno keresem meg kenyerem. Hogy mi a világnézetem? Anarchista vagyok, de higye meg drága Judit, hogy ez oly keveset számít két ember barátsági közeledéséhez. Az ember érez egy másik emberrel valami kapcsolatot, vagy nem érez s ha ez az érzés őszinte, akkor nincsenek barikádok. A szeretett az amely nem ismer határokat. Szeretem a maga egyszerűségét melyel a levelet hozám meg írta és őszintén akarom a barátságát.

Üteli

Ilona

P.S. Nagyon szeretném, ha a magázást nem venné valami felsőbbségedésnek. Erdélyi vagyok székely s nálunk ez így szokás. Leveleit szeretném hogy magához híven továbbra is a maga stílusában folytassa. A magázási megszokás csak rám vonatkozik.

A továbbiak megértéséhez szükséges egy adalék: József Attila halála után, 1938 elején a *Szép Szó* című folyóirat, amelynek a költő egyik vezető munkatársa volt, emlékszámommal hódolt a magyar líra nagy halottjának. Remenyik Zsigmond ebben írt egy lelkiismeretfurdalással teli cikket, amelyben mindenkit, így önmagát is — és anélkül, hogy megnevezné Szántó Juditot — azzal vádolta, hogy felelősek a költő haláláért. Az emlékszámot Szántó Judit valószínűleg elküldte Kocsis Ilonának, és felhívta figyelmét a Remenyik-cikkre. Ilona a megvárdolt Szántó Judit mellé állt, és 1938. március 7-i keltezéssel a következő levelet intézte hozzá:

Kedves Judit,

mindenek előtt bocsásson meg e hoszu halgatásért nem voltam Párisban úgy-hogy levelet sok késéssel kaptam csak kézhez. Köszönöm a fényképet, a cikke vonatkozólag csak az a megjegyzésem, hogy nagyon szomorú, hogy az emberek azzal töltik az idejüket, hogy más embert rágalmazanak. Nem szabad őket komolyan venni, ha válaszol mind azokra a rágalmakra amit most öszefirkálnak, majd ők vissza irnak és hidje meg, hogy kár úgy az időjért mind az idegekért amit fel-emészt. Olvastam a *SZÉP SZÓ* külön kiadását és nem tudom hogy mind azok az emberek, akik az Attiláról most öszse irnak miden jótt nem-e szégyelik magukat. Úgy látszik, hogy az emberek könnyebben bocsátanak meg egy halottnak mint egy élőnek, azért mert az előbbi nem kerül semmiben míg egy élő emberrel felelőséget tartozunk.

Végül hadd csatoljuk ide Kocsis Ilonának a Szántó Judit hagyatékában található utolsó, 1938. március 31-i levelét, mint embersége beszédes dokumentumát:

Drága Judit,

amint látja — e levél két részből ál nem tudtam folytatni és nem szeretek kötelegszerűen írni. Levelét megkaptam az az érzésem, hogy a helyzete tul szomorú, nagyon szeretnék segítségére lenni, de egyet mindenek előtt szeretnék megjegyezni — 1. ha eddig nem írtam azt fenti okból tettem. 2. nem tartozok azok az emberek közé aki fél hogy a másik embertársa pénzbe fog kerülni, ha valakit válalok azt egészben válalom értem alatta úgy a rosszban mint a jobban, szóval ha ki akar jönni Párisban egyet tanácsolhatok — vegye a legelső vonatott írja meg, hogy mikkor érkezik a többit majd itt a helyszinen sokkal jobban eltudjuk intézni. Mint ez amit írok lehet, hogy magának komolytalanak fog feltünni és éppeg ezért igyekszem a levelében feltet kérdésre válaszolni. Munkát lehet kapni a lehetőségek nagyobbak mint ott van, egy-két nő barátom akire épp úgy lehet számítani, mint saját magára nem tudom hogy érti-e amit írok — de az a tény hogy van ember akire épp úgy lehet számítani, mint saját magunkra igen gazdagnak érz

magát az ember. Látom, hogy képtelen vagyok részletes választ adni, mert sokat lehetne írni ami így messziről elszomorító volna számára — enyit Judit ha jönni akar kérem jöjjön minnél előbb anél jobb.

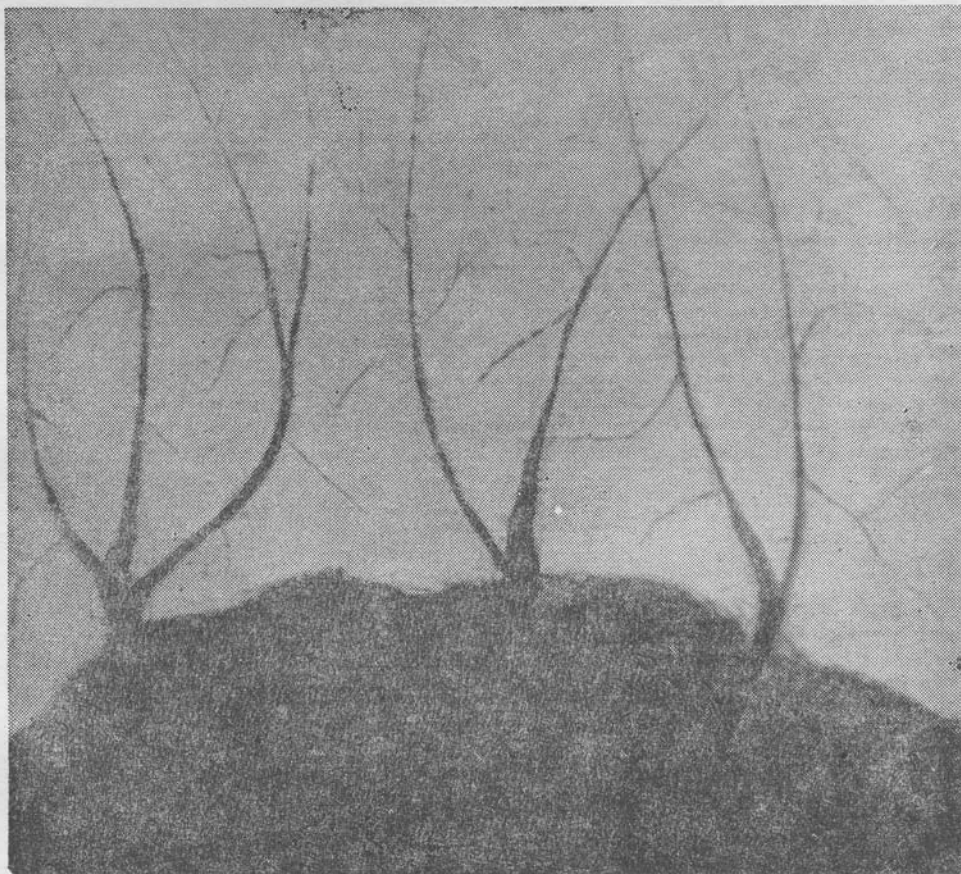
Sok szeretettel s szívből várja Héléne

P.S. Ami a nő barátnőjétt illeti Tormai Bözsit mindent meg teszek hogy megtaláljam a reményem ugyan kicsi, mert az iteni rendőrségen nem adják meg a saját férjének a címét Demokrácia és diszkréció uralkodik.

Szántó Judittal haláláig számtalanszor találkoztam, de sem Kocsis Ilonáról, sem arról, miért nem ment ki Párizsba, nem beszélt. A Jura-hegységből, ahol a háború óta él, levélbeli kérdéseimre franciául válaszolt Kocsis Ilona. Önmagáról többek között ezt írja: „1910-ben* születtem Brassóban. Apám a vasútnál dolgozott Kolozsvárott. Három-négyéves koromban jöttünk Kolozsvárra. Kilencgyermekes család utolsó gyermeke voltam. Anyám hatéves koromban halt meg. Tizenkét éves koromban kezdtem el dolgozni. A munkásmozgalommal korán ismerkedtem meg. Becsky Andorral az ifjúmunkásoknál találkoztam, aki irodalmi esteket rendezett. Ezeken az irodalmi esteken magam is résztvettem. Engem antimilitarista propaganda miatt fogtak el. Kiszabadulásom után elhagytam a királyi Romániát. [...] 1937-ben Becsky Andor egy kis könyvet hozott József Attilától. Ezt a poézist különlegesnek találtam, mert szülőhazámra emlékeztetett [...]“

Becsky Andor

* Ez az időpont nem egyezik az előbbi adatokkal.

Györkös Mányi Albert: Három fa